

**FARG‘ONA VODIYSI TARIXI ZAMONAVIY ILMIY
TADQIQOTLARDA**

Abduvaliyeva Lobar Abdulaziz qizi

The Student of CSPU

lobarabduvaliyeva05@gmail.com

Scientific supervisor: Khazratkulova Ezoza Ismat kizi

Annotatsiya. Farg‘ona vodiysi Markaziy Osiyoning eng qadimiy, madaniy va iqtisodiy jihatdan rivojlangan mintaqalaridan biri bo‘lib, u bugungi kunda ham o‘zining tabiiy sharoiti, ijtimoiy tarkibi hamda tarixiy jarayonlari bilan tadqiqotchilarning e‘tibor markazida turibdi. Vodiyning tarixini o‘rganish, qadimiy manbalar, arxeologik topilmalar, yozma yodgorliklar va zamonaviy tadqiqotlar asosida olib borilmoqda. So‘nggi yillarda bu hudud bo‘yicha olib borilayotgan ilmiy izlanishlar yangi dalillarni yuzaga chiqarmoqda, xususan, qadimgi shaharlar tarixi, toponimika, ijtimoiy-madaniy jarayonlar, ekologik muammolar va hududiy rivojlanish omillari chuqurroq tahlil qilinmoqda.

Kalit so‘zlar: Farg‘ona vodiysi, tarix, arxeologiya, toponimika, ilmiy tadqiqot, madaniyat, ekologiya, ijtimoiy rivojlanish, mustaqillik davri.

Аннотация. Ферганская долина является одним из самых древних, культурно и экономически развитых регионов Средней Азии. Сегодня она продолжает привлекать внимание исследователей благодаря своим природным условиям, социальному составу и историческим процессам. Изучение истории долины ведётся на основе древних источников, археологических находок, письменных памятников и современных научных исследований. В последние годы в этой области проводятся

активные научные изыскания, которые выявляют новые данные, в частности по истории древних городов, топонимике, социально-культурным процессам, экологическим проблемам и факторам территориального развития.

Ключевые слова: Ферганская долина, история, археология, топонимика, научное исследование, культура, экология, социальное развитие, период независимости.

Farg‘ona vodiysining tarixiy bosqichlari. **Qadimgi davr va ilk sivilizatsiya shakllanishi.** Farg‘ona vodiysi Markaziy Osiyoning eng qadimiy madaniy o‘choqlaridan biri hisoblanadi. Arxeologik ma’lumotlarga ko‘ra, bu hududda **miloddan avvalgi II ming yillikda**, ya’ni **bronza davridayoq** yirik aholi manzilgohlari vujudga kelgan. Quyi Farg‘ona va Marg‘ilon atroflarida olib borilgan qazishmalarda **sopol buyumlar, metall qurollar, dehqonchilik qurollari** topilgan bo‘lib, bu yerda **sug‘orma dehqonchilik** va **chorvachilik madaniyati** rivojlanganini ko‘rsatadi. Shuningdek, bu davrda Farg‘ona aholisi **Andronova va Namozgoh madaniy doiralari** bilan madaniy aloqada bo‘lgan. Topilgan zargarlik buyumlari vodiyning qadimda metallga ishlov berish markazi bo‘lganini tasdiqlaydi. Antik davrda Farg‘ona vodiysi Buyuk Ipak yo‘li chorrahasida joylashib, iqtisodiy va madaniy almashinuv markaziga aylangan. Qadimgi shaharlar Mingtepa, Quva, Axsikent kabi manzillar vodiyning shaharsozlik madaniyatining yuksak darajada bo‘lganini ko‘rsatadi. O‘rta asrlarda Farg‘ona vodiysi Movarounnahr siyosiy tizimida muhim o‘rin egallagan. Savdo-sotiq, hunarmandchilik va ma’rifat sohalarida yuksak taraqqiyotga erishgan. Mustamlaka davri va sovet davrida esa vodiyning ijtimoiy tuzilishi, yer-suv munosabatlari, sanoatlashuv jarayonlari tubdan o‘zgardi. Mustaqillik yillarida esa bu hududda tarixiy merosni asrash, milliy qadriyatlarni tiklash va yangi ilmiy yo‘nalishlarni rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Bugungi kunda Farg‘ona vodiysi tarixini o‘rganishda bir

necha asosiy ilmiy yo‘nalishlar shakllangan. Arxeologik izlanishlar vodiyni qadimiy qatlamlarini o‘rganishga qaratilgan bo‘lib, Mingtepa, Eski Marg‘ilon, Quva va boshqa manzillarda olib borilgan qazishmalar natijasida yangi topilmalar aniqlandi. Bu tadqiqotlar vodiyni shahar madaniyati, xo‘jalik tizimi va xalqaro savdo yo‘llari bilan aloqalarini yoritib bermoqda. Toponimika sohasidagi izlanishlar esa vodiyni joy nomlari tarixiy jarayonlar bilan uzviy bog‘liq ekanini ko‘rsatadi. Mahalliy nomlarning kelib chiqishi, o‘zgarishi va semantik mazmuni bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlar bu hududda qadimiy etnik qatlamlarning mavjudligini tasdiqlaydi. Shuningdek, ijtimoiy-madaniy tadqiqotlar jadidchilik harakati, ma‘rifatparvarlik, diniy islohotlar, milliy uyg‘onish jarayonlarini tahlil qilish orqali vodiyni XX asr boshlaridagi ijtimoiy dinamikasini ochib bermoqda. Zamonaviy tadqiqotlarda ekologik va hududshunoslik masalalariga ham e‘tibor kuchaygan. Farg‘ona vodiysining tabiiy resurslari, suv ta‘minoti, yer degradatsiyasi, aholining joylashuvi kabi omillar tarixiy jarayonlarga bevosita ta‘sir ko‘rsatgani aniqlanmoqda. Bugungi tadqiqotlarda yangi texnologiyalar, raqamli kartografiya, 3D modellash, geomagnit tahlillar, GIS tizimlari qo‘llanilmoqda. Bular arxeologik yodgorliklarni saqlash, topografik o‘zgarishlarni aniqlash hamda tarixiy landshaftni qayta tiklash imkonini bermoqda. Shu bilan birga, xalqaro hamkorlik asosida olib borilayotgan tadqiqotlar, xususan O‘zbekiston, Qirg‘iziston va Tojikiston olimlarining qo‘shma ekspeditsiyalari, vodiyni transchegaraviy tarixiy-madaniy hudud sifatida o‘rganishga zamin yaratmoqda.

Tadqiqot natijalari va mavjud muammolar.

Ko‘plab yangi ma‘lumotlar to‘plangan bo‘lsa-da, ayrim muammolar hanuz mavjud. Masalan, ayrim arxeologik topilmalar yetarlicha tizimlashtirilmagan, yozma manbalar bilan solishtirish ishlari to‘liq yakunlanmagan. Ijtimoiy tarix yo‘nalishida esa xotin-qizlar, qishloq jamoalari va migratsiya jarayonlari bo‘yicha tadqiqotlar kam. Ekologik tarix masalalarida esa suv resurslari va

tarixiy landshaft o'zgarishlarini uzoq muddatli kuzatish tizimi hali to'liq shakllanmagan. **Yutuqlar:** Mingtepa, Quva, Axsikent, Eski Marg'ilon yodgorliklarida olib borilgan qazishmalar natijasida **yangi arxeologik topilmalar** aniqlangan; toponimik tadqiqotlar vodiyni qadimiy etnik qatlamlarini o'rganishda muhim manba bo'lib xizmat qilmoqda. Jadidchilik, ma'rifatparvarlik va diniy islohotlar bo'yicha **ijtimoiy-madaniy tadqiqotlar** kuchaydi; ekologik tarix sohasida suv manbalari, yer degradatsiyasi va aholining joylashuvi o'rtasidagi **uzviy bog'liqliklar** o'rganilmoqda.

Xulosa. Farg'ona vodiysi- Markaziy Osiyoning eng qadimiy va murakkab tarixiy-madaniy makonlaridan biridir. U qadimdan iqtisodiy, siyosiy va madaniy aloqalar markazi bo'lib kelgan. Bugungi kunda vodiyni tarixini o'rganish nafaqat o'tmishni anglash, balki **mintaqaviy barqarorlik, ekologik xavfsizlik va madaniy merosni asrash** uchun ham muhim ilmiy yo'nalish hisoblanadi. Farg'ona vodiysi tarixi zamonaviy ilmiy tadqiqotlar uchun beqiyos manbadir. So'nggi yillardagi ilmiy yondashuvlar bu hududning nafaqat o'tmishini, balki bugungi ijtimoiy, madaniy va ekologik muammolarini ham chuqur tahlil qilish imkonini bermokda. Kelajakda vodiyni yanada chuqurroq o'rganish uchun fanlararo hamkorlik, raqamli texnologiyalar va xalqaro ilmiy integratsiya muhim o'rin tutadi. Farg'ona vodiysining boy madaniy-tarixiy merosi Markaziy Osiyo sivilizatsiyasi taraqqiyotini anglashda muhim kalit vazifasini bajaradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Turdiboyeva M. "Farg'ona vodiysi – antik davrda." Educational Research in Universal Sciences, 2023.
2. Rahmonova P. R. qizi. "Farg'ona vodiysi hamda Mingtepa shahri tarixi haqida." International Conferences, 2022.

3. Abdurazaqova F., Axatova O., Raxmonova N. R. “Farg‘ona vodiysi jadidchi ma’rifatparvarlarning milliy-ma’naviy, pedagogik-ijtimoiy omillari.” Pedagogs Journal, 2024.
4. Abdulxayev J. J. “Farg‘ona vodiysini rivojlanish tarixi va shakllanish omillari – atrof-muhitni boshqarishning qishloq xo‘jaligi tizimi.” Best Publication Journal, 2024.
5. Karimova N. “Farg‘ona vodiysi antik davr shahar topografiyasini o‘rganilishiga oid.” Zenodo Records, 2023.
6. Jobborov A. “Farg‘ona vodiysida aholi manzilgohlarining shakllanishida tabiiy sharoitlarning o‘rni.” Worldly Journals, 2024.
7. “Zamonaviy jahon tarixshunosligida Farg‘ona vodiysi tarixi va madaniyatining yangi tadqiqotlari hamda yondashuvlari.” Anjumanlar.uz konferensiya materiallari, 2024.